

*О.М. ВІЛЕНЧУК, кандидат економічних наук, докторант
Житомирський національний агроекологічний університет*

Взаємозв'язок страхового інтересу та страхового захисту при збалансуванні попиту і пропозиції на ринку аграрного страхування

Постановка проблеми. Реалізація основоположних принципів страхування: страховий інтерес та страховий захист створює необхідні умови для прояву ділової активності суб'єктів аграрного страхування. Досягнення фінансово-економічного й організаційного компромісу між учасниками (страхувальниками і страховиками) страхового ринку ґрунтується на урегулюванні їхніх страхових потреб та інтересів у межах дії договорів страхування. За умов невизначеності й ризикованості аграрного виробництва актуалізується питання щодо забезпечення страхового захисту виробників сільськогосподарської продукції через механізм узгодження страхових інтересів учасників страхових правовідносин.

Ринкове середовище страхових відносин в аграрній сфері формується під впливом двох взаємозв'язаних і взаємозалежних категорій попиту та пропозиції. Оцінювання сучасного рівня попиту й пропозиції на ринку аграрного страхування є необхідним із погляду моделювання поведінки страхувальників і страховиків щодо захисту їхніх майнових інтересів у страховому процесі. У цьому контексті постає необхідність у науковій інтерпретації категоріального змісту понять “страховий інтерес” та “страховий захист” як ключові мотиваційні чинники стимулювання попиту й пропозиції на страховому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування категоріального змісту понять “страховий інтерес” та “страховий захист” у світлі розвитку страхової науки внесли такі вчені, як В. Базилевич [2]; О. Грищенко [7]; В. Ієрінг

[9]; Н. Когденко [10]; О. Остапенко [12]; П. Пацурківський [13]; Р. Тарановський [15]. Питання теорії й методології аграрного страхування досліджувалися у працях Ю. Алексєрової [1]; В. Борисової [5]; О. Гаманкової [6]; О. Гудзь [8]; С. Навроцького [11] та ін. Віддаючи належне науковим напрацюванням багатьох учених, постає необхідність у здійсненні подальших системних досліджень, спрямованих на урівноваження фінансово-економічних інтересів суб'єктів страхового ринку при страхуванні сільськогосподарських ризиків.

Мета статті – відобразити взаємозв'язок страхового інтересу й страхового захисту при збалансуванні попиту і пропозиції як визначальної умови подальшого розвитку ринку аграрного страхування.

Виклад основних результатів дослідження. Першопричиною розвитку страхових відносин у суспільстві є прояв взаємного інтересу між юридичними та фізичними особами з приводу купівлі-продажу страхових продуктів. Поняття “інтерес” у перекладі з латинської (*interest*) означає мати значення, важливо [9, с. 17]. Німецький вчений Р. фон Ієрінг при дослідженні даного поняття зазначав, що інтерес є суттю життєвих вимог (потреб) [9, с. 403]. Аналогічна позиція була сформульована у праці Р. Тарановського “Интерес и нравственный долг в праве” (1899 р.), в якій категорія інтерес розглядається як основний мотив життєдіяльності людини [15, с. 5].

Зміст поняття інтерес має багатогранний характер і потребує дослідження наукових підходів у рамках різних дисциплінарних напрямів. Психологічний аспект категорії інтересу пов'язаний як із будовою й динамікою мотивів та потреб людини, так і з хара-

ктером форм та засобів освоєння дійсності, якими вона володіє [3, с. 164]. Економічна наука розглядає інтерес як предмет заінтересованості, бажання, потреби, спонукальні мотиви дій економічних суб'єктів [4, с. 549]. Із правового погляду інтерес відображається як суспільне відношення, змістом якого є потреба, що має соціальний характер, і яка виражається в усвідомленні та реалізації цілей [13, с. 32].

В основі страхового інтересу закладено устремління страхувальників до підтримання власного (або третіх осіб) матеріального благополуччя на визначеному рівні. У фаховій літературі поняття страховий інтерес розглядається як: 1) певна потреба осіб у забезпеченні своїх майнових інтересів; 2) потреба у компенсації майнових витрат, викликаних пошкодженням (знищенням) різних матеріальних цінностей або недоодержанням їх; 3) відношення особи до об'єкта, в силу якого ця особа може зазнати майнову шкоду від певної події, що може статися з певним об'єктом [7, с. 17]. Науково обґрунтованою можна вважати позицію, яка визначає страховий інтерес як форму вираження потреб суб'єкта у страховому захисті, що визначається сукупністю умов навколишньої дійсності (об'єктивна складова) і пройшла крізь свідомість суб'єкта (суб'єктивна складова), що полягає у захисті матеріального стану страхувальника [10, с. 6].

Соціально-економічним втіленням страхового інтересу для страхувальників є, безумовно, страховий захист. Детермінантою даного поняття у страхових відносинах є права й інтереси страхувальників, зафіксовані у договорі страхування. З погляду страхової науки страховий захист – це, передусім, інструмент взаємовідносин, який формується учасниками страхового процесу щодо реалізації власних страхових інтересів [8; 11; 12].

Професор В. Базилевич розглядає страховий захист як послугу, при цьому послуга має "...соціальну, суспільну спрямованість, оскільки акумульовані страховиком грошові засоби спрямовуються на захист постраждалих за рахунок усіх учасників формування страхового фонду" [2, с. 10]. З позиції системного аналізу страховий захист визначається

як взаємодія держави, страхових компаній, економічних структур і страхувальників із координації діяльності кожного учасника в межах своїх обов'язків у сфері страхування через формування, розподіл та споживання коштів, що дає змогу узгодити інтереси одних учасників (страховики, держава) з інтересами інших (страхувальники, фінансово-кредитні інститути) щодо недопущення настання страхового ризику [12, с. 81].

Наявність надійного страхового захисту для аграріїв – це, передусім, гарантія відшкодування страховиком збитків страхувальнику в разі настання страхової події; можливість планування доходів і витрат аграріями без врахування ймовірних ризиків, що можуть виникнути у процесі виробничо-господарської діяльності, а також залучення додаткових джерел фінансування (інвестиції, кредити, лізинг тощо) для простого й розширеного виробництва сільськогосподарської продукції. Страховий захист для аграріїв доцільно також розглядати з погляду інвестицій у безпечне виробництво, переробку та реалізацію продукції рослинництва й тваринництва, окупність якої визначається мірою покриття збитків, спричинених страховою подією.

Висвітлення змісту понять "страховий інтерес" та "страховий захист" у системі координат страхових відносин показує, що дані економічні категорії створюють фундаментальні основи організації страхової діяльності в суспільстві. Водночас фінансово-економічні взаємовідносини між учасниками страхового ринку мають дещо суперечливий характер. Це пов'язано з необхідністю узгодження протилежних цілей суб'єктів страхового процесу. Так, страхувальник заінтересований у максимальному покритті потенційних ризиків страхуванням при мінімальних витратах, а страховик для акумуляції достатнього обсягу страхових резервів пропонує аграріям максимально можливі тарифи, при цьому забезпечуючи власну платоспроможність і ліквідність страхової діяльності.

Досягнення бажаного компромісу між учасниками страхового процесу через механізм узгодження їхніх страхових інтересів показано на рисунку 1.

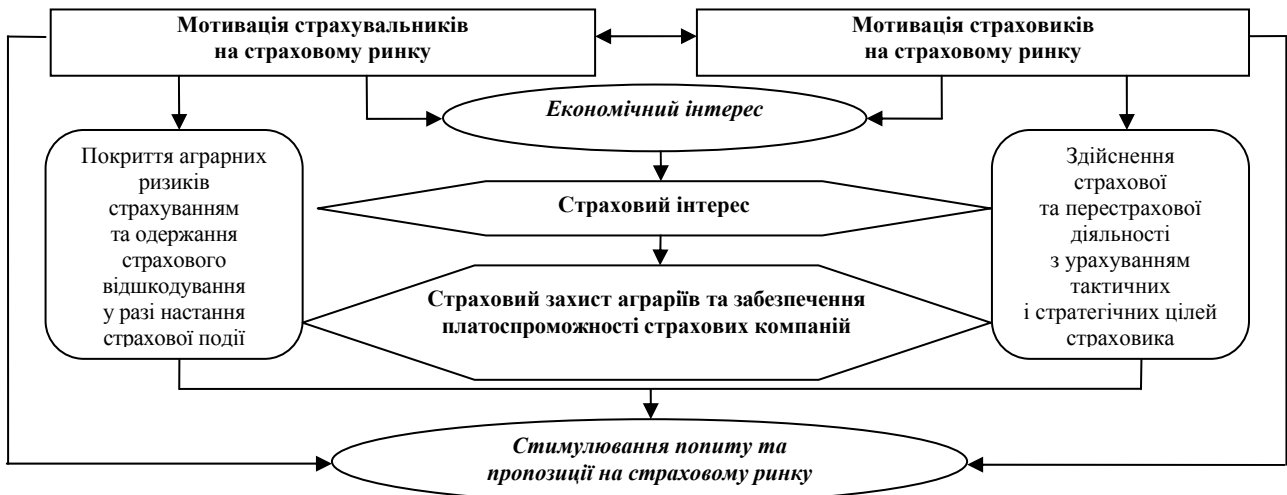

Рис. 1. Трансформація понять “страховий інтерес” і “страховий захист” у фінансово-економічних взаємовідносинах на страховому ринку

Джерело: Власні дослідження.

Першоосною формування страхового інтересу у суб’єктів ринку є потреба в реалізації їхніх власних економічних інтересів. Так, у потенційних страхувальників прояв стійкого страхового інтересу можливий лише за наявності двох ключових умов: достатньої платоспроможності аграріїв щодо покриття витрат на страхування та впевненості в одержанні надійного страхового захисту при укладенні договору страхування. Для страховиків страховий інтерес відображається у здатності реалізовувати на страховому ринку страхові послуги в обсязі, необхідному для розв’язання тактичних (формування резервів

та здійснення витрат за результатами операційної й фінансової діяльності, використання сучасних маркетингових технологій на страховому ринку та оптимізація бізнес-процесів страховика) і стратегічних (розширення страхового поля страховика й підвищення його конкурентоспроможності на ринку, а також адаптації його діяльності до вимог загальноєвропейського страхового простору) завдань розвитку страхового бізнесу. Зіставлення страхових інтересів страхувальників та страховиків створює необхідну основу для розвитку попиту і пропозиції на страховому ринку (рис. 2).

Рис. 2. Сукупність страхових інтересів учасників ринку аграрного страхування

Джерело: Власні дослідження.

Основоположними стимулами формування та функціонування ринку аграрного страхування є наявність взаємозалежних економічних категорій попиту і пропозиції. Генерування попиту на страхові послуги зумовлено ризикогенним процесом виробництва й переробки сільськогосподарської продукції та, як наслідок, потребою аграріїв у страховому захисті в силу об'єктивних і суб'єктивних причин їхньої професійної діяльності. Активізація пропозиції пов'язана зі всезростаючою заінтересованістю вітчизняних страхових компаній у наданні аграріям широкого спектра страхових послуг із покриття їхніх ризиків. Збалансування попиту та пропозиції створює кількісні та якісні передумови для ефективного розвитку національного ринку аграрного страхування.

Формування попиту і пропозиції на ринку аграрного страхування зумовлено специфікою організації страхової діяльності в аграрній сфері. Об'єктом купівлі-продажу на страховому ринку є страховий продукт, який за своїми властивостями поєднує страхові інтереси суб'єктів страхування. Так, використання страхових продуктів у аграріїв забезпечує їм покриття зумовленого спектра ризиків під час виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, водночас

страховик, реалізуючи страхову послугу, створює умови для капіталізації страхових резервів і формування фінансових результатів діяльності страховика.

Дослідження динаміки основних показників попиту і пропозиції на ринку аграрного страхування за 2009-2013 роки в цілому доводять про позитивний тренд свого розвитку (табл. 1). Так, застрахована площа за досліджуваний період збільшилася на 359 тис. га, або на 170,4 %; сума страхових премій зросла більше, ніж у 3 рази, що відповідно сприяло поліпшенню показників середньої премії на 1 га сільськогосподарських угідь – 189 % і середнього страхового платежу за одним договором – у 3,7 рази. Аналогічна тенденція спостерігається й при аналізі показників пропозиції. Суттєво збільшився загальний ліміт відповідальності (страхова сума) страховиків перед страхувальниками за договорами страхування у 3,7 рази, що забезпечило зростання середньої страхової суми з розрахунку на 1 га майже у 2 рази. Разом із цим необхідно відзначити, що кількість укладених договорів скоротилася на 13%, але даний показник не мав вагомого впливу на позитивні тенденції розвитку ринку аграрного страхування за досліджуваний період [14].

1. Динаміка основних показників попиту та пропозиції на ринку аграрного страхування

Показник	Рік					2013 р. до 2009 р., %, рази
	2009	2010	2011	2012	2013	
Показник попиту						
Застрахована площа, тис. га	510,00	553,0	786,0	727,0	869,0	170,4
Середній страховий тариф, %	3,24	3,84	3,74	3,77	3,1	0,96
Страхові премії, тис. грн	42000,0	72100,0	136227,3	130475,9	135384,7	3,2 р. б.
Середня премія на 1 га, грн	82,4	130,4	173,3	179,5	155,8	189,1
Середній страховий платіж за одним договором, тис. грн	21,2	59,2	50,3	67,4	78,6	3,7 р. б.
Показник пропозиції						
Посівна площа, тис. га	26990	26952	27670	27801	28329	105,0
Загальна страхова сума, тис. грн	1300000,0	2455000,0	3640028,1	3462681,3	4394911,4	3,4 р.б
Середня страхова сума на 1 га, грн	2549,0	4440,0	4631,1	4763,0	5057,5	198,4
Кількість, од.:						
страхових компаній	15	13	14	14	16	106
укладених договорів	1980	1217	2709	1936	1722	0,87

Джерело: Розраховано за даними сайту: <http://www.agroinsurance.com>.

На фоні позитивної динаміки показників попиту та пропозиції відношення застрахованих до посівних площ у розрізі окремих

сільськогосподарських культур залишається поки що на досить низькому рівні (табл. 2). Найвищу питому вагу у структурі застрахо-

ваних площ мають зернові й технічні культури. Застрахована площа зернових культур за період 2011-2013 років становила 566,2; 547,6 та 699,1 тис. га відповідно. Технічні культури за досліджуваний період були застраховані у таких межах: 218,5; 89,7 і 168,4 тис. га відповідно. Серед зернових культур найбільш активно страхували посіви пшениці, ячменю та кукурудзи, а серед технічних культур необхідно виділити ріпак і цукрові буряки. У цілому за 2011-2013 роки відношення застрахованих до по-

сівних площ знаходилось у діапазоні від 3,34 % у 2011 році до 3,79 % у 2014-му [14]. Наведені показники доводять про невикористання достатньою мірою потенціалу розвитку аграрного страхування в Україні. Водночас в індустріально розвинутих країнах світу (Австрії, Бразилії, Канаді, Іспанії, США) сільськогосподарські культури покриваються страхуванням у межах 55-70% [18], а в таких країнах, як Греція й Кіпр майже всі посівні площі страхуються [19].

2. Динаміка співвідношення посівних і застрахованих площ у розрізі сільськогосподарських культур

Культура	2011 р.				2012 р.				2013 р.			
	Кількість договорів, од.	Посівні площі сільськогосподарських культур, тис. га	Застрахована площа, тис. га	Відношення застрахованих до посівних площ, %	Кількість договорів, од.	Посівні площі сільськогосподарських культур, тис. га	Застрахована площа, тис. га	Відношення застрахованих до посівних площ, %	Кількість договорів, од.	Посівні площі сільськогосподарських культур, тис. га	Застрахована площа, тис. га	Відношення застрахованих до посівних площ, %
Озимі зернові												
Пшениця	1432	6499	419,7	6,5	1015	5534	459,0	8,3	775	6525	479,1	7,3
Ячмінь	152	1205	29,2	2,4	55	701	15,1	2,2	75	1084	22,4	2,1
Жито	127	283	14,4	5,1	91	302	16,2	5,4	60	282	18,3	6,5
Тритикале	3	220	0,45	0,2	-	-	-	-	-	-	-	-
Ярі зернові												
Пшениця	6	282	1,9	0,7	2	238	0,2	0,1	-	-	-	-
Ячмінь	88	2582	21,1	0,8	40	2724	9,5	0,4	11	2275	2,4	0,1
Жито	1	22,1	9,9	44,8	17	302	5,2	1,7	-	-	-	-
Кукурудза	192	3620	69,5	1,9	125	4625	42,4	0,9	380	4893	176,5	3,6
Гречка	13	311	1,1	0,4	-	-	-	-	-	189	-	-
Рис	1	30	0,4	1,3	1	26	0,1	0,4	2	24	0,4	1,7
Овес	-	-	-	-	1	310	0,1	0,03	-	-	-	-
Олійні												
Соняшник	98	4739	40,1	0,9	85	5194	42,5	0,8	62	5051	42,3	0,02
Гірчиця	2	52	0,6	1,2	1	55	0,1	0,2	-	-	-	-
Соя	54	1134	19,6	1,7	93	1476	26,7	1,8	3	1370	0,5	0,04
Зернобобові												
Горох	1	275	0,03	0,01	-	-	-	-	-	-	-	-
Нут	2	150	0,02	0,01	-	-	-	-	-	-	-	-
Технічні												
Цукрові буряки	234	532	55,8	10,5	178	458	20,2	4,4	44	280	16,6	5,9
Ріпак	297	870	100,9	11,6	229	566	89,3	15,8	301	1017	109,0	10,7
Овочі												
Овочі	2	498	0,7	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-

Сади та виноградники												
Сади	1	120	0,2	0,2	1	91,7	0,01	0,01	-	-	-	
Виноградники	3	84,1	0,7	0,8	2	77,6	0,6	0,8	8	75,1	1,7	2,3
Саджанці троянд	-	-	-	-	-	-	-	-	1	50	0,02	0,04
Усього	2709	23508,2	786,0	3,34	1936	22680,3	727,2	3,21	1722	22926,1	869,2	3,79

Джерело: Розраховано за даними стат. збірника Рослинництво в Україні, а також сайту: <http://www.agroinsurance.com>.

Сучасні реалії формування і функціонування страхових відносин в аграрній сфері потребують, передусім, підвищення платоспроможного попиту селян щодо їх фінансування потреб у страховому захисті; активної участі держави в нормативно-правовому, інституціональному та фінансово-економічному стимулюванні еквівалентності інтересів учасників страхового процесу, а також усвідомлення необхідності розподілу ризиків і відповідальності між суб'єктами ринку аграрного страхування. Виходячи з ідеології ринкових відносин, постає необхідність у дослідженні умов для рівноваги на страховому ринку, що дає змогу оцінити не тільки попит та пропозицію, а й ситуацію щодо різноманітних впливів, які дають можливість сформулювати тактичні та стратегічні орієнтири реалізації страхової політики в аграрній сфері. Досягнення стану рівноваги на ринку аграрного страхування зумовлене цілою низкою чинників, які кореспондують між собою й визначають рівень та якість взаємодії між суб'єктами аграрного страхування. Попит D і пропозиція S змінюються від: умов страхування; асортименту страхових послуг, представлених на ринку; гарантій фінансової безпеки страховиків та страхувальників тощо. Стан рівноваги характеризується рівністю попиту і пропозиції:

$$D(n, o, p, q, r, s) = S(f, g, h, j, k, l, m),$$

де n – кількість потенційних страхувальників, заінтересованих в укладенні договорів страхування; o – кількість потенційних страхувальників, готових оплатити вартість страхової послуги; p – сума страхового покриття відповідно до сплачених страхових платежів; q – розмір франшизи; r – сума субсидованих коштів, спрямованих на аграрне страхування; s – сума одержаних стра-

хових відшкодувань аграріями відповідно за фактом настання страхових подій; f – величина статутного капіталу страховика; g – сума сплачених страхових премій за договорами страхування; h – обсяг сформованих технічних резервів; j – сума капіталізованих фінансових ресурсів страховика; k – частка страхових сум, переданих на перестраховання; l – співвідношення між надходженнями страхових платежів та виплатами за договорами страхування; m – сума чистого прибутку страховика від проведення страхових операцій.

Реалізація стратегічних пріоритетів подальшого розвитку вітчизняного сектору аграрної економіки залежить від спроможності задовольняти зростаючі потреби як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках сільськогосподарської продукції. У цьому контексті постає завдання у створенні безпечних та сприятливих умов для операційної, інвестиційної й фінансової діяльності аграріїв. Знаходження фінансово-економічного консенсусу між попитом і пропозицією на ринку аграрного страхування суттєво підвищує можливість аграріїв у нейтралізації існуючих та потенційних ризиків, які спричиняють загрозу збалансованому розвитку сільського господарства.

Висновки. Результати дослідження дають підставу констатувати про те, що страховий інтерес і страховий захист належать до ключових принципів страхування та розглядаються як важливий мотиватор забезпечення ділової й інвестиційної активності учасників ринку аграрного страхування. Виявлені тенденції розвитку ринку аграрного страхування за 2009-2013 роки показують, що селяни заінтересовані у надійному та ефективному страховому захисті, але постає необхідність щодо узгодження фінансово-

економічної спроможності суб'єктів страхового ринку реалізовувати спільні страхові інтереси з огляду на високий рівень ризикованості аграрного виробництва.

Активізація попиту і пропозиції має бути націлена на забезпечення певної рівноваги, тобто максимальне врахування майнових інтересів суб'єктів аграрного страхування.

Така рівновага на страховому ринку може бути досягнута завдяки реалізації наявного потенціалу розвитку даного сегмента страхових відносин в аграрній сфері. Дотримання законів попиту та пропозиції забезпечує урівноваження страхових інтересів і відповідальності між усіма учасниками процесу аграрного страхування.

Список використаних джерел

1. *Алексєрова Ю. В.* Розвиток сільськогосподарського страхування: теорія, методологія практика: моногр. / Ю. В. Алексєрова. – Вінниця: ТОВ “Видавництво – друкарня Діло”, 2015 – 368 с.
2. *Базилевич В. Д.* Сучасна парадигма страхування: суть та протиріччя / В. Д. Базилевич // Вісн. Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Економіка. – 2006. – № 81-82. – С. 9-13.
3. Большой психологический словарь ; под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – М.: АСТ Москва, 2009. – 816 с.
4. Большой экономический словарь ; под ред. А. Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 2007. – 1472 с.
5. *Борисова В. А.* Страховий захист ресурсного потенціалу АПК / В. А. Борисова. – Суми: Довкілля, 2002. – 196 с.
6. *Гаманкова О. О.* Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: моногр. / О. О. Гаманкова. – К.: КНЕУ, 2009. – 283 с.
7. *Грищенко О. В.* Страховий інтерес як необхідна умова існування страхового правовідношення / О. В. Грищенко // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту серії “Правознавство”. – 2002. – № 3. – С. 15-18.
8. *Гудзь О. Є.* Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: моногр. / О. Є. Гудзь. – К.: ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2007. – 578 с.
9. *Иеринг Р.* Избранны труды / Р. Иеринг. – Самара, 2003. – 520 с.
10. *Когденко Н. Ю.* Страховой интерес и смежные категории имущественного страхования в гражданском праве России. – Автореф. дис... канд. юрид. наук 12.00.03 / Н. Ю. Когденко. – Волгоград, 2007. – 28 с.
11. *Навроцький С. А.* Стан та тенденції розвитку сільськогосподарського страхування / С. А. Навроцький // Наука й економіка. – 2012. – Вип. 1. – С. 61-69.
12. *Остапенко О. М.* Страховий захист: сутнісний аспект / О. М. Остапенко // Вісн. СумДУ Серія “Економіка”. – 2013. – № 2. – С. 78-84.
13. *Пацурківський П. С.* Юридична категорія “інтерес” / П. С. Пацурківський, Ю. П. Пацурківський // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту : Зб. наук. праць. – Вип. 200: Правознавство. – Чернівці: Рута, 2003. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: http://www.lawreview.chnu.edu.ua/article.php?lang=ua_visnuk=18_article=395_33.
14. Рынок агрострахования Украины в 2013 г. [Электронный ресурс] / Режим доступу: <http://www.agroinsurance.com>.
15. *Тарановский Р. В.* Интерес и нравственный долг в праве: типография Варшавського ученого округа, Краковського предместья №3 / Р. В. Тарановский. – Варшава, 1899. – 22с.
16. Agricultural insurance in America [Electronic resource]. – Mode of access http://www.swissre.com/latin_america/ag_insurance_latam_america.html.
17. *Mahul, O., Stutley, C.* (2010). Government Support to Agricultural Insurance Challenges and Options for Developing Countries. – The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank Washington D. C. – 250 p.
18. *Maureder, K.* (2015). Agricultural insurance profitability from a reinsurer's perspective. – Swiss Re Head of Agriculture Reinsurance. – 21p.
19. *Nnadi, F.* (2013). Agricultural insurance: A strategic tool for climate change adaptation in the agricultural sector / F. Nnadi, J. Chikaire, J. Echetama // Net Journal of Agricultural Science Vol. 1(1), p. 1-9.
20. *Whitaker, D.* (2014). Crop Insurance: Data is King – The Lighthill Risk Network [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.lighthillrisknetwork.org>.

Стаття надійшла до редакції 18.12.2015 р.

*